

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Ataerkil Kapitalist Toplumda Cinsel İşbölümü: Tarihsel ve Kavramsal Bir Çözümleme

Taslak Metin

Melda Yaman Öztürk
Ondokuz Mayıs Unv. IIBF
meldaya2000@yahoo.com

Giriş

Günümüz kapitalist toplumunda kadınlar genel olarak ev işi ile çocuk bakımından sorumlu tutulurken, erkeklerin ücretli istihdama katılması beklenir. Ücretli bir iş edindiğinde bile bakım yükü kadınların omuzundadır. Kadın istihdamı esnek ve enformel işlere doğru hızla kayarken, ücretli işte çalışsın çalışmasın kadınların büyük çoğunluğu ev işleriyle boğuşarak çocuklara, kocalara, yaşlılara, hastalara maddi ve duygusal bakım hizmeti vermektedir.

Cinsler arasındaki eşitsizlikle damgalanmış toplumsal ilişkilerimiz kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiye dair iki temel soruyu akla getirmektedir: Kadınlarla erkekler arasında ilk bakışta göze çarpan “görev taksimi” doğal mıdır? Bu işbölümünün tarihsel gelişimi nasıl olmuştur?

Yukarıdaki soruların ilkinde cinsler arasındaki görev ayrımının biyolojiyle, doğayla açıklanamayacak denli karmaşık içerimler taşıdığı yanıtı verilebilir. İkincisini yanıtlamak için antropoloji ile tarih bilimine başvurmak gerekir. Günümüze ulaşan bulgular, ilksel toplumlardan günümüze bütün toplumlarda toplumsal görevlerin cinslere göre ayrıştığı görülmektedir. Ancak cinsiyetçi işbölümü her toplumda kadınlarla erkekler arasında hiyerarşik, ezme ezilme barındıran ilişkiler doğurmamıştır.

İlksel toplumlar emek sürecinin cinslere göre ayrıştığı ilk toplumlardır. Kadınlar derleyici erkekler avcıdırlar. Bununla birlikte, erkeklerin avcılığın yanı sıra toplayıcılık yaptığı Guayakiler gibi toplumların yanı sıra çoğu toplumda kadınlar büyük avlara katılmış, Eskimolarda olduğu gibi balıkçılık yapmıştır. İlksel toplumlarda cinsler arası işler ayrışmışsa da erkek egemenliği bütünüyle kurulmamıştır. Erkeklerin kadınlardan daha fazla prestijli olduğu toplumlara rastlansa da pek çok toplumda kadınlar hareket serbestisine sahip, toplumsal süreçlerde karar alıcı, erkeklerle ilişkilerinde eşit statüyü sahiptirler.

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Bununla birlikte, tarihi kapitalizm öncesine uzanan ataerkil sistemin kadınların binlerce yıldır ezilmesinin başlıca kaynağını oluşturduğu belirtilmelidir. Ataerki farklı üretim tarzlarıyla farklı biçimlerde eklemlenerek, kadınların farklı toplumlarda baskılanmasının temelini oluşturmuştur. Ataerkinin kapitalist sistemle ilişkisi ve bu ilişkinin ortaya çıkardığı özgül sonuçlar, kadınların günümüz toplumundaki ezilmesini anlamak için kavramsal çerçeveyi sunmaktadır. Kadınların günümüz toplumundaki konumu ataerkil sistemle kapitalist üretim biçiminin karşılıklı etkileşiminin çözümlenmesiyle açıklanabilir.

Zira sermaye son dönemdeki saldırganlığını, aileyi ve dolayısıyla kadının ev içi yükünü artırarak gerçekleştirmektedir. Günümüzde emek süreçlerinin esnekleştirilmesi ve kadınların esnek çalışmaya çağırılması, “üç çocuk doğurun” söylemi, kadını değil aileyi güçlendiren politikalar, neoliberalizmin muhafazakar politikalarla bezendiği ve yükün kadınlara yüklendiğini ortaya koymaktadır. Ataerki ile kapitalizm belki de hiç olmadığı kadar kenetlenmiş görünmektedir. Kadınların özgürlük mücadelesi, ataerkil kapitalizme karşı mücadele olmalıdır. Açıktır ki, cinsiyete dayalı işbölümünün ortadan kaldırılması, eşitlikçi bir toplumun koşuludur.

Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Yeniden Üretim

Her türlü üretimin temel nedeni insan ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal gereksinimlerin giderilmesidir. Üretim tarzının özgüllüğüne bağlı olarak, üretim ilişkileri, üretimin niteliği, biçimi farklılaşır. Feodal üretim ihtiyaç üretimi iken kapitalist toplumda üretim genel meta üretimdir ve kapitalist üretim, ihtiyacın ötesinde sadece kâr için üretimdir. Üreticiler de genellikle emek gücünü kapitaliste kiralayan ücretli işçilerdir. Fabrikalarda, işliklerde, inşaatlarda, tarlalarda, ofislerde, hastane ve okullarda kadın ve erkekler insan ihtiyaçlarını karşılayacak besinler, giysiler, konutlar, otomobiller, ev eşyaları, elektronik eşyalar, sağlık ve eğitim hizmetleri ile bu üretimleri gerçekleştirmek için gerekli makine ve araç gereci üretirler.

Bununla birlikte, yüzyıllardır süregiden bir başka üretim meta üretimine eşlik eder. Ataerkil toplumsal normlar uyarınca kadınlara hane içinde çeşitli görevler yüklenmiştir. Bu görevleri yerine getirmek üzere kadınlar yoğun bir emek süreci gerçekleştirirler. Bu emek sürecinin ürünleri pazara (piyasaya) meta biçiminde sunulmaz, hane üyelerince tüketilir, hane üyelerinin ihtiyacını karşılar. Kadınların ev içindeki üretim süreci beslenmeden hasta bakımına, temizlikten kocayı sakinleştirmeye uzanan geniş bir içeriğe sahiptir.

Toplumsal yeniden üretimin üç temel bileşeni vardır:

- i. İnsanın biyolojik yenide üretimi,
- ii. Emek gücünün yeniden üretimi ve
- iii. Yaşlı ve hastaların bakımı.

Kadınların karşılıksız ev içi emeği bu üç sürecin tamamını kuşatır. Kadın hane içinde, hane üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kullanım değerleri üretir. Kadınlar, kısaca, çocuk doğurur, çocuk bakımını “üstlenir”, yaşlı ve hastaların bakımını yapar ve (genellikle erkek) emek gücünün yeniden üretiminde büyük rol alır. Açıktır ki kadınların hane içindeki emek süreci maddi bir üretimdir.

Bilindiği üzere klasik politik ekonomi ve Marx, kadınların hane içi maddi üretim sürecine bütünüyle kayıtsız kalmıştır. Marx’ın *Grundrisse*’in açılış cümlesini hatırlayalım; “

Ele alacağımız konu öncelikle **maddi üretim[dir]**. Başlangıç noktamız, şüphesiz, toplum içinde üretim yapan bireyler –dolayısıyla bireylerin toplumsal olarak belirlenmiş üretimi[dir]” (1979: 139).

Bu sözlerin ardından Marx’ın hane içi üretim sürecini de maddi bir üretim süreci olarak ele alması beklenirdir. Çünkü, açık ki, en basit ifadeyle, kadınların ev içindeki üretim süreci **maddi bir üretim sürecidir**; beslenme, temizlik, çocuk, yaşlı, hasta ve kocaların bakım işleri fiili üretim süreçleridir. Bu işler, kökeni kapitalizm öncesine uzanan ataerkil toplumsal ilişkilerin kadınlara yüklediği işlerdir: Ev işi “kadın işi”dir; çocukları anneleri yetiştirmeli, hasta ve yaşlı bakımını kadınlar yapmalıdır. Ayrıca kadın kocasını ertesi iş gününe karnı tok sırtı pek hazırlamalıdır; zira kadınların ev içi emeği kapitalist toplumda emek gücünün yeniden üretimine giren mal ve hizmetlerin bir bölümünü sağlayan emek olarak özgül bir işlev de üstlenmiştir. Bununla birlikte Marx kadınların ev içi üretim sürecini maddi bir üretim süreci olarak teorisine dahil etmemiştir. Ne *Grundrisse*’de ne de *Kapital*’de toplumsal üretimin önemli bir bileşenini oluşturan kadınların ev içindeki üretim sürecini toplumsal üretimin asli bir bileşeni olarak incelemiştir.

Ataerkil kapitalist toplumda toplumsal yeniden üretim ücretli emek süreci ile ev içi üretim sürecinin birleşiminden oluşur. Açıktır ki, bir toplumun toplum olabilmesi bütün bu üretim süreçlerinin eş zamanlı gerçekleşmesiyle olanaklıdır. Yani bir yandan beslenme, barınma gibi temel insan ihtiyaçları giderilmelidir, bir yandan hasta ve yaşlılara bakılmalıdır, bir yandan da neslin sürekliliği sağlanmalıdır. Toplumun yeniden üretimi bu üretim süreçlerinin bütününe kuşatır.

Benzer bir bakış açısını Marx ile Engels 1845-46 yılları arasında birlikte yazdıkları *Alman İdeolojisi*'nde geliştirmişlerdi. Düşünürler neslin üretimini toplumsal üretim sürecinin bir bileşeni, daha doğrusu bir uğrağı (moment) olarak ele almışlardı. Marx'la Engels'e göre toplumu karakterize eden üç temel etkinlik bulunmaktadır. Birincisi, beslenme, barınma, giyinme gibi temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması, yani maddi yaşamın üretimidir. Bu üretim "bütün tarihin temel bir koşuludur". İkincisi, yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasının bizzat yeni ihtiyaçlar doğurmasıdır. İhtiyacı gidermek için kullanılan alet de başka ihtiyaçlar yaratır. Bu "başlıca tarihsel eylem"dir. Üçüncüsü, insanlar başka insanları, kendilerini de üretmeye koyulurlar. "Bu kadınla erkek arasındaki, ana babalarla çocuklar arasındaki ilişkidir; bu *ailedir*" (Marx ve Engels, 1992).

Marx'la Engels'e göre bu üç etkinlik insanlık tarihi boyunca, ilk insanlardan bu güne dek ve bugün de eş zamanlı olarak birlikte varolan üç **uğraktır**. O halde, **bir toplumun incelenmesi bu üç uğrağın birlikte incelenmesini gerektirir**.

Kadınların karşılıksız ev içi üretim süreci, neslin üretimini, yaşlı ve hastaların bakımını ve ücretli emek gücünün yeniden üretimini içerir. Bu süreçte kadınlar ihtiyaç nesnelere, kullanım değerleri üretir.

Bu çerçevede toplumsal yeniden üretimi iki temel kategoriye ayırabiliriz. Bir yanda ihtiyaç nesnelere üretim öbür yanda toplumun yeniden üretimi bulunur. Ne var ki bu iki üretim alanında üreticilerin cinsiyete belirleyicidir:

- **İhtiyaç nesnelere üretim:** Ücretli kadın emeği, ücretli erkek emeği, ücretsiz hane içi kadın emeği ile karşılanır.
- **Toplumun yeniden üretimi / Neslin üremesi:** Esas olarak ücretsiz / karşılıksız kadın emeği ile karşılanır.

Günümüzün ataerkil kapitalist toplumunda erkekler esas olarak ücretli emekçidir. Kadınlar ise, genellikle, hane içindeki ücretsiz emekçilerdir; ücretli emekçi oldukları zaman da hane içindeki ücretsiz bakım hizmeti sağlayıcıdırlar.

Genelleşmiş meta üretimi kapitalist üretimde emek gücü meta karakteri kazanmıştır. Emek, esas olarak ücretli emektir. Adam Smith'den Babbage'a politik ekonominin kurucuları ile politik ekonominin en önemli eleştirmeni Karl Marx, emeği ücretli emekle sınırlı incelemiş, kadının ev içi emek sürecini materyalist bir emek süreci olarak görmemişlerdir (Yaman Öztürk, 2012).

Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Kuramsal Dair

Kuramsal olarak cinsiyete dayalı işbölümünün kökeni ise Antik Yunan'a uzanır.

Antik Yunan'dan 18. ve 19. yüzyıla düşünürler toplumun kurulması ve/veya toplumsal ihtiyaçların karşılanması için işbölümünün gerekliliğini etraflıca incelemiştir. Ancak bu düşünürlerin büyük bölümü toplumsal üretimde kritik bir uğrağı (*moment*) dikkate almamıştır. Bununla birlikte, antik filozoflarla modern düşünürler arasındaki kritik bir ayırmadan söz edebiliriz. Antik düşünürler, kendilerinden sonra gelenlerden farklı olarak hane içi işleri ve çocuk bakımını da konu edinmişler, hane (*oikos*) sözcüğünden türeyen hane (ev) ekonomisi (*oikonomia*) kavramını geliştirmişlerdir. Ancak, düşünürler hane içi işlerin kadın işi olması doğal bularak, kalıcılaştırmıştır. Antik düşünürler de içinde yaşadıkları atarkil toplumsal normlarca kuşatılmış olarak, erkek egemenliğini benimsemiş ve meşrulaştırmıştır.

Oikos Yunan toplumunun en küçük birimidir. Eski Yunanca'da terim geniş bir anlam içeriğine sahiptir; D. M. MacDowell (aktaran Roy, 1999: 2) bu farklı anlamları üç başlıkta toplamıştır: İlk basitçe hane anlamına gelir, ikinci anlamı, bir kişinin sahip olduğu mülktür; *oikos* ile hane işlerinin yönetimi arasındaki bağı kuran bu ikisidir. Üçüncüsü, *oikos* aile demektir, anne, baba ve çocukları içerir. Hane yönetimi, hane içindeki karı ile kocanın, baba ile çocukların, hanenin efendisi ile köle ve hizmetçilerin ilişkisinin tümünü kuşatır. Bu ilişkiler hiyerarşik ve eşitsiz yapılanmış ilişkilerdir; erkeği hanenin efendisi olarak konumlandırır.

Topluma bakıldığında kadınların hane içindeki kullanım değerleri üretimi, kullanım değerleri üretimine dayalı bir toplumda açıkça görünürdür. Öte yandan, bilimlerin bütünüyle ayırışmadığı, ayırık, bağımsız bir ekonomi biliminin varolmadığı koşullarda, doğa, yaşam, insan ilişkileri, etik, adalet, felsefe gibi konular üzerine düşünen filozoflar, topluma baktıklarında haneyi, kadınla erkeği, kadınla erkek ilişkilerini de görmüşlerdir.

Örneğin Xenophon M.Ö. dördüncü yüzyılda yazıldığı düşünülen *Oeconomicus*'ta (*Oikonomikos*) hane yönetimini, *oikonomia*'yı konu edinmiştir. *Oikonomikos* hane (*oikos*) içinde koca ile karı, efendi ile köleler, hane sahibi ile mülkleri arasındaki bütün ilişkileri kapsar. Xenophon'un yapıtının ilk altı bölümünde Sokrates, Critobulus ile diyalog içindedir. Yedinci bölümde konuşmaya katılan Ischomachus, karısıyla arasında geçen diyalogu Sokrates'e aktarır. Yapıtın bu bölümünde cinsiyete dayalı işbölümü ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Karı koca diyalogu biçiminde akan metinde kadınlarla erkeklerin doğal kabul edilen görevleriyle, norm kabul edilen davranışları tartışılmıştır.

Ischomachus'un devam eden sözleri açıklıkla ortaya koyar ki kadınlarla erkeklerin evlenmesinin üç nedeni bulunmaktadır. Buna göre, kadınlarla erkekler ilk olarak üreme ihtiyacıyla bir araya gelirler. İkincisi insanların ileri yaşlarındaki bakım ihtiyacından kaynaklanır, yani yaşlandıklarında onlara şimdi büyüttükleri çocukları bakacaktır. Üçüncüsü insanların hayvanlar gibi açık havada değil çatılı bir evde yaşama ihtiyacı kadınla erkeğe farklı işler yüklemektedir.

Xenophon'un Ischomachus'un ağzından aktardığı evliliğin nedeni sayılan bu üç etken, kadınların ev içindeki yükünün özetlenişi gibidir. İlk üreme, biyolojisi nedeniyle esas işi kadına yükler. Kadın gebelik, doğum ve sonrasında emzirme ile bu yükü üstlenir. Biyolojik yapısının gerektirdiklerine ek olarak ataerkil normlar uyarınca bebeğin ve çocuğun bakımı yine kadınlardan beklenir ki esas yük bu işlerden kaynaklanır. İkincisi, yaşlı ve hastaların bakımı binlerce yıldır kadın işi olagelmıştır. Üreme edimiyle bir araya gelen kadın ve erkeklere yaşlandıklarında erkek çocukları değil şüphesiz kız çocukları, ya da erkek çocuklarının karıları bakacaktır. Üçüncüsü, insanın hayvandan farklı olarak bir barınakta (konutta) yaşama zorunluluğu, cinsiyete dayalı işbölümünü yeniden üretir. Erkekler hane dışındaki işleri yaparken -ki kapitalist toplumda bu ücretli iştir-, kadınlardan hane içindeki görevleri yerine getirmesi beklenir. Xenophon'a göre kadınlar ve erkekler "doğallığında" hane içi ve hane dışı görevler için yaratılmıştır.

Günümüzdeki gibi, Antik Yunan'da da evlilik hem kadınları baskılayan hem de kadınlık ve erkeklik rollerini yeniden üreten başlıca mekanizmadır. Eski Yunan toplumunda otuzlu yaşlarındaki erkeğin çok daha genç yaştaki kadınla evlenmesi, erkeğin otoritesini güçlendirir (Lerner, 1986: 202). Düşünürler de çiftler arasındaki bu yaş farkını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Örneğin Aristoteles'e göre (2007: 177) kadının yaklaşık on sekiz, erkeğinse yaklaşık otuz yedi yaşında evlenmesi uygundur.

Yunan toplumunda erkekler savaşmak, siyasal erk ve yargı gücünü kullanmak gibi kadınlardan farklı işleri üstlenirken, toplumsal kaynaklara erişim, statü kazanma, prestij edinme bakımından kadınlardan üstün konumdaydılar. Antik Yunan'da toplumsal iktidar alanlarının kapıları (köle dışındaki) erkeklere sonuna kadar açılırken, evlerin kapılarının kadınların üstüne kapatıldığı anlaşılıyor. Az sayıda "saygın" kadının ev içine hapsedilmediğine ilişkin tarihsel bulgular olsa da, kadınlar üzerinde hem hane içinde hem de yasal ve toplumsal tahakküm kurulmuştur. Kadınlar erkeklerin denetiminde çocuk gibi ömür boyu gözetlenmiştir.

Son Söz: Günümüzün Ataerkil Kapitalist Toplumunda Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Sonuç olarak diyebiliriz ki kadınlara dünyanın yükü yüklenmiştir. Bir toplumun olmazsa olmazı, neslin üremesi, kadınlara yüklenmiştir. Toplumun toplum yapan yaşlı ve hasta bakımı, yine, kadın işidir. Kadınlar, emek gücünün yeniden üretimindeki işlevleri nedeniyle sermaye birikim sürecinde de kritik bir önem taşırlar.

Türkiye gibi, sağlık hizmetlerinin hızla metalaştığı, toplum politikalarının hayli zayıf olduğu, çocuk, yaşlı ve hasta bakımına yönelik kamusal kurumların son derece yetersiz olduğu toplumlarda kadınların yükü daha ağırlaşmaktadır.

Kapitalist üretim tarzıyla ataerkinin ilişkisi bu süreçte daha da belirgin hale gelmektedir. Liberal uygulamalar, ataerkin toplumsal ilişkilerle beslenen muhafazakar politikalarla desteklenmektedir. Bu çerçevede kadının bedeni ve emeği, politikalara konu edilmekte, ataerkin tahakkümün nesnesi haline getirilmektedir. Üç çocuk doğurun söyleminden kürtaj yasağına kadar dillendirilen politikalar, toplumsal yeniden üretimi, sermaye birikiminin ihtiyaçları uyarınca ve ataerkin sistemi güçlendirerek, kadının bedeni üzerinden yeniden örgütlenmenin araçlarını sağlamaktadır.

Kadın emeğinin eğilimleri ile kadınların toplumsal konumu, sermayenin ihtiyaçları uyarınca ve ataerkinin sağladığı elverişli zemin üzerinde şekillenmektedir. Türkiye’de son dönem sanayi ve istihdam stratejileri, bu çerçevede, kadınlara yeni roller biçmektedir. Kadınların istihdamını artırmayı hedeflediğini söyleyen politikalar esas olarak kadınların belirli bir biçimde, belirli iş alanlarında ve belirli çalışma koşullarında istihdamını öngörmektedir.

Öte yandan kadınların bedenleri üzerinde ataerkin tahakkümü güçlendirmeyi hedefleyen muhafazakar söylem giderek sesini yükseltmektedir. Üç çocuk söylemi kadınlığı anneliğe indirgeyen düşüncenin ürünüdür. En son kürtajı yasaklamayı amaçlayan düzenlemeler, gebe kadınların kayıt altına alınması, sezeryan doğumlara müdahale muhafazakarlaşmanın geldiği boyutları gözler önüne sermektedir.

Silvia Federici’nin (2011: 136) onyedinci yüzyılda doğum kontrolünün suç haline getirilmesine ilişkin çarpıcı sözleri bugünü de açıklar niteliktedir:

... asıl vurgulamak istediğim kadınlara kendi bedenlerini denetlemelerini yasaklayarak devletin onları fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin en temel koşulundan yoksun bırakmış, anneliği zorunlu emek statüsüne indirgemiş ve hatta kadınları daha önceki toplumlarda hiç görülmemiş bir şekilde üreme işine mahkum etmiş olduğudur.

Bu nedenle, toplum politikaları kadınları güçlendiren, kadınların toplumdaki eşitsiz konumunu dikkate alan bir biçimde düzenlenmelidir. Bu çerçevede, feminist politikaları kamusal bakım kurumların artırılması, kadınların istihdama katılmasının kolaylaştırılması, eşit işe eşit ücret, kadınlara kota getirilmesi talepleriyle şekillendirebiliriz. Bu politik talepler şüphesiz, yeni bir işbölümü talebiyle birleştirilmelidir. Ev işinin, bundan böyle, erkeklerin de işi olması gerektiğini her zeminde dillendirmeliyiz. Kadınların kurtuluşu kadar yeni bir toplumun inşası için de bu uğrak kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Aristoteles (2007) *Politics*, Çev: Benjamin Jowett, Forgotten Books.

Aronoff J. ve Crano W.D. (1975) "A Re-Examination of the Cross-Cultural Principles of Task Segregation and Sex Role Differentiation in the Family", *American Sociological Review*, 40 (1): 12-20.

Engels F. (1990) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları: Ankara.

Federici S. (2011) *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*, Çev.: Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık.

Marx K. (1979) *Grundrisse*, İletişim Yayınları, Çev. Sevan Nişanyan, İstanbul.

Marx K. ve F. Engels (1992) *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları: Ankara.

Roy J. (1999) "'Polis' and 'Oikos' in Classical Athens", *Greece & Rome*, Second Series, 46 (1): 1-18.

Xenophon (1994) *Oeconomicus*, Clarendon Press.

Yaman Öztürk M. (2012) "What is Gender Blind in Political Economy? Female Labour in the Social Reproduction Process", Political Economy and the Outlook for Capitalism, Joint conference AHE, IIPPE, FAPE, July 5 – 7, Paris, France